

Розділ дванадцятий

– Ну, що ти бачив? Що чув? Розповідай...

Люди полюбляють слухати різні новини. Часом їх хлібом не годуй, вином не напувай, а дай послухати, що діється навколо них чи в далекому безмежному світі. Кіміоти неначе навмисне заснували своє місто на острові посеред Егейського моря, аби можна було збирати вістки, що їх з усіх усюд привозили шхунами, бригами, катерами та іншими суднами. Прозорими ранками вдалині мріли береги Хіосу й Атоського півострова, морська гладінь навівала думки про широчінь усесвіту й вабила пізнавати його. Море було для них вікном у той великий світ. Чоловіки під різними приводами спускалися на берег, аби в шинках чи в крамницях зустрітися з моряками, особливо з немісцевими, і задовольнити свою спрагу на новини, слухаючи їхні розповіді.

– Ну, що ти бачив, що чув?

Мовилося про все, що можна було зустріти, плаваючи по різних краях. Одні оповідали про численні монастирі на Атосі, де невтомно, мов бджоли, працювали ченці; інші – про те, як розрісся Гермуполіс на Сиросі; треті – про будівництво Коринтського каналу, що мав з'єднати дві затоки... Словом, про найрізноманітніші, инколи досить дивні, а то й незвичайні речі слухали кіміоти, вигукуючи:

– Невже? То ти кажеш...

Наслухавшись, підіймалися до міста й поширювали все те на майдані, по кав'ярнях, додаючи кожний своїх подробиць, надто коли поверталися додому й ділилися з дружинами. Найбільше цікавило всіх те, що стосувалося віри й батьківщини. Люди обурювалися, почувши, що в Адріянополі болга-

ри тягли вулицями та били кийками грецького єпископа Діонісія, який певний час посідав навіть місце Константинопольського патріярха. Казали, що ця жорстокість не обіцяла нічого доброго, бо свідчила про ненависть болгар до греків. Ті розмови доходили до лагідної Тодори й засмучували її як болгарку. Але ж жінка ні перед ким не завинила. Давно вже залишила свою країну, цілком призвичаїлася до Кіми. Оскільки її чоловік більшість часу проводив у далеких плаваннях, сама виховувала чотирьох доньок, що було нелегко, а тут ще й ці прикрощі... Якийсь час, поки вщухнуть оці балачки, Тодора не бувала на вулиці, не ходила навіть до церкви в неділю, аби не відчувати недобрих поглядів і мимоволі не брати на себе вини за знуцання з грецького єпископа. Терпляче ждала, поки все те сплине з водою. Адже річка життя відносить багато чого на своїх хвилях. Та хоч лихо минає, від нього на душі залишається осад, особливо, коли йдеться про батьківщину, яку, хай і справедливо, засуджують чужинці.

Отаке воно, життя. Пливе рікою. Помер Філіп, найменший брат у старшому поколінні Каралісів, який теж уже чимало прожив на світі. У такому поважному віці він ще вилазив на маслинові дерева та обпилював гілки. Одного разу впав і потрощив усі ребра. Помер відразу, бо кістки в старих людей крихкі, як дрова зі смоківниці. Отож Філіп вирушив шукати своїх ровесників, лишивши по собі добру пам'ять дбайливого господаря, чудового чоловіка та батька.

Марія, що мешкала тепер в Атенах, почувши про смерть дядька, приїхала зі своїм чоловіком, який мав відрядження на нові шахти до Кіми. Висловила співчуття дядині, двоюрідним братам і сестрам. Розповідала, що в шлюбі їй живеться добре, вся чоловікова рідня любить і шанує її. Але мала в Кімі ще одну справу – хотіла познайомити Левтериса з однією зі

своїх нових родичок. Кілька разів потай від інших переконувала брата, мовляв, це саме те, що йому потрібне. Завважила, що йдеться не обов'язково про шлюб.

– Вона гарна дівчина, їдьмо, подивисься. А коли не сподобається, повернешся.

Левтерис не погоджувався. Пояснив чому.

– Не можу. Маю дівчину в іншому місці.

Сказав правду, та не всю. А ціла правда була в тому, що він досі кохав прокажену. Думки про неї витали над його молодістю, тому хлопець відкидав усі пропозиції щодо одруження. Усвідомлював, що те кохання не має жодних перспектив, що то кара для них обох. Намагався потішити дівчину бодай краплинами радості. Кожного разу, повертаючись із плавання, таємно ходив до тієї долини, де вона перебувала спільно з іншими хворими, стукав каменем об камінь, аби вона почула та вийшла. Потім стояли на віддалі й дивились одне на одного, не кажучи нічого, крім:

– Тобі болить?

– Ні.

Або трохи більше:

– Ти скоро знову відпливаєш?

– Так. Але за місяць прийду сюди.

Сльози вони тамували в собі, аби не засмучувати одне одного; ці зустрічі були для обох якоюсь слабкою втіхою. Але коли розходилися, глибокий сум на вродливому обличчі Левтериса надавав йому такої шляхетности, що він був схожий на ангела з візантійських розписів, який піднісся з пекла на білій хмарині страждання. Кожному, хто на нього дивився, здавалося, що вродливішого чоловіка просто не може бу-

ти. І важко було збагнути, чому він відмовляється від зустрічей із жінками. Ніхто не чув, щоб він дозволив собі хоч якісь зальоти під час плавань.

Минуло два роки. Повернувшись із дуже далекого плавання, Левтерис пішов на зустріч із нею. Як завжди вдарив каменем об камінь і став чекати. Проте вона не вийшла. Замість неї з'явився чоловік із закритим обличчям, тому не можна було визначити, молодий він чи старий, і хрипким голосом розповів, що сталося. За останні місяці все тіло дівчини аж до повік укрилося хворобливими плямами, сморід від яких усе посилювався, поки вона не померла кілька днів тому, її поховали, а весь одяг спалили. Припускали, що вона померла не від хвороби, як інші прокажені, а отруїлася устрицями, що їх сама назбирала в розкиданих на березі іржавих кітвах. Нікому не сказала й слова, все тримала в собі й забрала в могилу.

Коли Левтерис почув те, він ніби набряк від стримуваних ридань; кров так ударила в голову, що він боявся, аби не полопалася шкіра на скронях. Швидко попрямував звідти якомога далі і коли опинився в цілковитій самотності, дав волю сльозам. Плакав так гірко, мовби був не дужий молодий чоловік, а дитина, жінка чи дідусь, у яких відібрали те, що вони любили понад усе. З тих ридань аж круки чудувалися, посідавши на гілки й дивлячись на хлопця; збентежений блідий місяць заховався за хмару.

Про свої муки нікому нічого не сказав. Затамував біль у собі, як і його кохана. І коли вряди-годи видавався засмученим, то люди сприймали це за особливість його невеселої вдачі. Тільки Зоя, котра сама настраждалася через кохання, бачила, що коїться з братом, і якось звернулася до нього на самоті:

– Щось тебе крає, Левтерисе. Треба відійти від того й думати про інше.

Більше не сказала нічого. Але дала зрозуміти, що йому варто поставити перед собою якусь мету, котра відведе від затаєного болю й наповнить змістом життя. Саму Зою турботи про глухоніму братову доньку не тільки не виснажували, а навпаки, додавали їй нових сил. Нещасна дівчинка відгородилася від нормального світу, зосередилася на своїх вадах, упертістю відповідала на уявну ненависть до неї всіх навколишніх; і треба було докласти багато праці, аби повернути їй почуття звичайної дитини, здатної, попри німоту, жити серед інших дітей. І сили на таку працю Зоя знаходила в душі, у переконанні, що вона мусить це зробити. Вона також була вперта. Але то була не впертість розпачу, а продумана, виважена, терпляча робота. Казала сама собі: “Певний час діятиму отак. Потім поміняю тактику, зайду з другого боку...” Визначала методи й терміни. Як робити і скільки часу. Усе, що накреслювала, виконувала. Перші три роки боролася за небогу то в домі брата, то приводила її до батьківського подвір’я. Дівчинка чинила впертий опір її піклуванню, верещала й кидалася в бійку, прагнула викликати до себе співчуття мами, бабусі чи сестер, аби вони вирвали її з тітчиних рук. Що ті нерідко й робили, зводячи нанівець усі Зоїні зусилля. Те, чого вона досягала з такими труднощами, руйнувалося. Нарешті Зоя не витримала й сказала батькові:

– Прошу тебе про одну послугу. Побудуй десь у полі хатину, де ми могли б жити вдвох з Ольгою, бо інакше в мене нічого не вийде.

Батько розгубився, почувши те прохання. Житимуть удвох серед безлюддя... А раптом пізнього вечора якийсь п’яниця або злочинець, чи й просто незнайомиць загрожує в

двері та перелякає? Усяке ж може бути. Проте Зоя наполягала, а оскільки він відчував себе винним у тому, що в неї не склалося життя, то більше не хотів, боявся протидіяти дочці і виконував усе, про що вона просила. Сподівався, що хоч частково заслужить її прощення. Бо чи то через неувагу до доньчиних почуттів, чи через її нездоланну впертість батько, сам того не бажаючи, зіпсував їй життя. А гіршого напою, ніж усвідомлення своєї вини перед дитиною, для батька на світі немає.

Ласі до новин кіміюти тепер мали вдома таку подію, що про неї враз заговорили всі моряки та мандрівники. У грудні, в розпалі зими, в міській гавані знищено кораблі. Саме тоді, коли більшість із них повернулася з рейсів і стояла на кітвах, щоб капітани та їхні команди могли побути на свята вдома. Вони завжди робили так.

У цю пору поверталися додому, аби послухати, як діти співають колядок, відсвяткувати Різдво Христове, на Водохреще покропити свяченою водою море й судна, а тоді вже вирушати в плавання. Лихо сталося за два тижні перед Різдвом. Далеко в морі знявся шалений вітер сироко і примчав до гавані, несучи руйнацію та загибель. Немовби вся розбурхана лють Середземного моря зібралася до купи й навалилася на узбережжя навколо Кіми. Такої бурі тут іще ніколи не бачили. Три доби поспіль шквали з виттям накидалися на острів, виривали з корінням дерева та жбурляли на землю, перевертали кораблі, трошили прибережні будинки. У затоплених водою портових крамницях псувалися товари. Люди підіймалися до міста, аби врятуватися. А що вже казати про судна, які стояли далі від берега? Вони розбивалися, вдаряючись одне об одне, триси розпліталися на клоччя. Кораблі зривало з місця й несло в море, кидаючи навсібіч. Чим тут можна було

зарадити? Трьох чоловіків, які силкувалися знайти линви та поприв'язувати судна, поглинула вода. Більше ніхто нічого не намагався робити. Руйнація тривала. Ламалися щогли, рвалися вітрила й падали на хвилі; носові частини налітали на корми, крізь пробоїни в бортах судна заливало водою. Особливо страшна була третя ніч. І лише після неї, з початком похливого досвітку, стихія поволі вгамувалася, вщухла... Коли настав бляклий, сірий день, начебто теж виснажений розлюченими вітрами, з'ясувалося, якої великої шкоди завдано Кімі та цілому острову. То була справжня катастрофа. Потрощено судна, уламки з яких валялися по всьому берегові; пошматовано оснащення й приладдя; зіпсовано все, що збиралося роками, переходило в спадок. Аж тепер люди усвідомили, як важко все те було наживати. І скільки ж коштів слід витратити, аби побудувати нові судна, та ще й не такі, що ходили під вітрилами. Тепер на морі почали використовувати силу пари. Капітани прагнули позбутися старих вітрильників і придбати пароплави. Лише так можна було розраховувати на успіх у морській торгівлі. Але після того, що сталося, кіміоти про переоснащення могли тільки мріяти. Стихійне лихо відкинуло їх далеко назад від мешканців Андросу й Тири, які вже потроху почали переходити на парові двигуни. Найгірше те, що багато загиблих суден не було застраховано, їхні власники враз перетворилися на бідняків, а ті, хто в них працював, лишилися без шматка хліба разом зі своїми родинами. Моряків спіткали злидні та безробіття. Коли з'являлося місце на якомусь судні, люди наввипередки бігли туди, мов до цілющого джерела, аби припасти до нього. Інші шукали праці по чужих пароплавних компаніях.

– Добре, що Патіос працює на андроському пароплаві, – думала Тодора. – Тож не мусить шукати роботи...

Усе місто ходило в гавань, щоб подивитися на наслідки руйнації, завданої тридобовим лихом. Жінки плакали й голосили; чоловіки, сказавши по кілька відповідних до ситуації слів, мовчки думали, що робити далі. Люди перебували мов у жалобі. Серця стискалися, на очі набігали сльози. Тільки дітлахи, отямившись від тривожних днів та ночей і побачивши, що море заспокоїлося, сновигали по береговому піску, збирали дошки, мотки мідного дроту, шматочки скла та інші уламки потрощених кораблів, які викидало море, і гралися всім тим. Мовби показували дорослим, що слід робити. Поволі виходячи зі стану розпуки, люди почали лагодити те, що до цього надавалося, аби можна було знову плавати. Іншого виходу не мали, через те цілими днями щось прибивали, підпилювали, добирали дошки й залатували діри, ставили щогли, оновлювали обшивку. Гавань перетворилася на док. Бажання повернути втрачене було таке велике, що не минуло й року, як із решток порозбиваних суден кілька вже були готові до плавання. Місто підбадьорилося, ожило. Ще не повернулося до колишнього розквіту, але вже й не було приречене на невилазні злидні. То був подвиг, диво людського духу. Так бувало завжди в найдраматичніші миті людської історії коли доводилося збиратися на силі, аби відродитися з руїн.

Людина, що усвідомить свою внутрішню міць, може зрушити гори й небеса. Росами душі здолає напоїти пустелю. На світанку життя таких людей уважали за богів, бо своїми діяннями вони підносилися високо над юрбою. Словом, мети досягає той, хто ставить її перед собою й невхильно йде до неї, незважаючи на жодні перепони.

А тепер повернемося до того, на чому зупинилися. До Зої, яка вирішила будь-що вивести зі стану дикого звіряти

німу небогу і в такий спосіб позбутися власного невігойного болю.

Батько відгукнувся на її прохання поставити хатину подалі від людей, аби вона могла оселитися там із німою. Найняв робітників, які в маслиновому гаї на півдорозі до Цингарі поставили хату й викопали колодязь. Побоюючись за двох жінок у самотній хатині, приніс рушницю й дав дочці.

– Візьми про всяк випадок, може, доведеться захищатися. Коли хтось нападе, вистрілиш і проженеш його.

Тож Зоя забрала Ольгу й пішла до хатини, аби день і ніч бути з дівчинкою й безперешкодно робити задумане. Усі сприйняли це як нерозумну примху, але погодилися з Зоєю, думаючи: “Скільки вони там витримають? Якийсь тиждень, а потім посваряться, поб’ються та й повернуться назад...” Спочатку було дуже важко. Впертості протистояла затятість. З одного боку, неприборканість дикого звіряти, а з другого – непохитна рішучість досягти успіху й підтвердити сенс власного існування, жити звичайним людським життям. Вивести дитину зі стану озвіріння, хай вона й кидає на неї каміння, вішається на маслини чи падає в смітник, що смердів із глибокого яру. Одного ранку Зоя прокинулася й не побачила дівчинки в кімнаті. Вікно було відчинене. Вийшла надвір, кинулася туди, сюди – ніде не видно й сліду. Перелякалася до холодного поту. Спустилася в яр і раптом почула регіт. Побачила Ольгу, зариту в сміття та обмазану лайном. Зоя зшаленіла від люті. Вирішила, що зараз або змусить небогу хоч до якихось змін, або заб’є її ціпком. Бо безголовій істоті, що, як нечиста тварина, лежить у гівні, не варто жити на світі. І хай тоді її судять люди. Схопила небогу за волосся й почала нещадно лупцювати. Мала опирається, Зоя падає й вони обидві качаються в смітті. Аби ще більше дошкулити тітці, Ольга

дражнить її, показуючи язика, набирає пригорщами лайно та намазується ним. Зоя бореться з нею, як може. Здирає лайно з одягу небоги й кидає їй у пику, мовби й сама опустилася до її рівня. Залита потом, задихана, заплакана, вигукує побілілими від злости губами:

– Ах, ти ж гівно... гі... вно....

Зненацька, ніби відрух на Зоїні сльози, на її пристрасне бажання зробити з цієї істоти людину, з вимазаного лайном рота німої разом із муканням та схлипуваннями вириваються ледь зрозумілі, вимучені ті самі звуки:

– Гі... гі... гі-вно.

То був початок. Німа вимовляє склади, виявляє бажання говорити, вилізти зі свого болота. Вражена й схвильована Зоя насилу стримується, аби не розсміятись, чуючи, як дівчинка повторює:

– Гі-вно!

Тепер уже не було сумніву – мала вимовляла склади, видобуваючи їх, наче залежані на морському дні камінці, вкриті пліснявою.

– Гі-вно.

Та чи розуміє вона, що означають так важко вичавлювані з неї звуки? І щоб не втратити цієї чудової миті, коли дівчинці розв'язався язик, Зоя вирішила негайно наповнити звуки змістом. Для цього сама почала хапати гівно в пригорщі, показувала його Ользі й вимовляла:

– Гі-вно!

Дівчинка зрозуміла. Узнявши в жменю гівно, здушено повторила:

– Гі-вно.

Тепер її голос був здушений невимовною радістю й сльозами. Вона втямила, що з нею сталося. В її душі заграли хвилі втіхи та вдячності. Вона кинулася до Зої, обхопила її руками, почала цілувати й плакати в неї на грудях. Аж шкода було дивитися, як раділа дитина. Зоя й сама плакала від щастя і боялася, щоб ці хвилини не пішли намарне. Швидко взяла Ольгу на руки, побігла до потоку і разом з нею занурилася в холодну воду. Почала бризкати на себе й на неї та повільно вимовляти:

– Во-да. Во-да.

Набирала воду пригорщами, виливала і ввесь час повторювала:

– Во-да.

Дівчинка силкувалася й собі видобути склади, які немовби застрягли їй у горлі, але вона не здавалася й протягло казала:

– Вооо-гааа...

Збагнувши, що це означає, занурювалася в воду, потім набирала її в долоні, жбурляла вгору. З її обличчя вода лилася разом зі сльозами. Зоя теж плакала, але непомітно. Не хотіла псувати миті, коли її старання дали перший успіх, тож вона мала бути щасливою. Тільки тепер відчула, яка холодна вода, бо сонце щойно виплило з моря й осявало її першим промінням.

Кажуть, що важко щось зрушити з місця, а далі справа піде. З Ольгою так і сталося. Пробелькотівши в яру перші два слова, почала вимовляти й інші. Раз по раз просила Зою називати щось і з усіх сил повторювала за нею, хоч їй було дуже важко. До вечора вона вже знала найменування багатьох речей і вміла вимовляти їх. Треба тільки дивуватися, як могла

її пам'ять усе те охопити і втримати. Наступного дня Зоя повела її додому, і з'ясувалося, що Ольга нічого з вивченого не забула. Мама й сестрички, слухаючи дівчинку, не вірили власним вухам і плакали. Про новину швидко довідалися в діда і враз поприбігали всі – старі, дядьки, двоюрідні брати й сестри – подивитися на невірогідне. Розпитували Зою, як те сталося. Вона розповіла тільки один раз, відтак пішла спати. Бо ж багато днів і ночей провела без сну й відпочинку, невтомно ходячи коло німої дівчинки. Не знати, чи вона відразу заснула, чи мовчки лежала, насолоджуючись радістю досягнення поставленої мети.

А тим часом до господи Патіоса вчашало дедалі більше гостей; сусіди й родичі, почувши про те, що сталося, ішли, щоб переконатися самим, а потім розповісти іншим. Довго розмовляли на цю тему по цілій Кімі. Усі – від мами, бабусі, сестер до одноліток хотіли поговорити з дівчинкою, почути перші слова, яких вона навчилася. Коли Патіос повернувся з плавання до Барселони, його радості не було меж. Обняв донечку, цілував її голівку й мовчки плакав від щастя.

– Скажи ж мені щось, – попросив тихо.

Почувши її мову, розшукав Зою.

– Як тобі віддячити, сестричко? – запитав розчулено.

І почув у відповідь:

– Мені нічого не треба. Іди відпочивай після плавання.

Те, що сталося з Ольгою, було дуже важливе для всієї родини Каралісів. А так життя йшло спокійно, без особливих змін. Батьки переживали за Зою, яка замкнулася в своїй самотності. Непокоїв і Левтерис, що ніяк не міг знайти собі пари. Жив зі своєю таємницею. Минуло чотири роки, відколи померла його кохана, а він досі мовчки тужив за нею. Часом,

наче на зустріч із нею непомітно ходив на те місце, де вони стояли в вечорових сутінках, стукав каменем об камінь, виходив хтось із прокажених і забирав те, що він приніс. Потім знову вирушав у плавання. Аж поки мати, Лалу, сказала:

– Скільки ж можна так, синку? Подумай.

Розповіла, як вона страждає від його невлаштованости. Це дуже засмутило Левтериса, він не хотів непокоїти матері. І надумався. Трапилося так, що коли він був у Каристосі, його запросив до себе додому один крамар, аби заплатити за фрахт. За вечерею Левтериса познайомили з неодруженою старшою крамарівною. Вона мала тридцять років. Саме в пору Левтерисові, якому виповнилося трицять шість. Як і він, була струнка та висока, не пишно одягнена. Словом, наречена сподобалася. Повернувшись додому, Левтерис сказав матері:

– Я вже вибрав. Скоро приведу тобі невістку.

Усі в домі зраділи, дочекавшись такої звістки. Заходилися розпитувати, хто вона та звідки. Левтерис розповів цікаву історію, яку почув за столом у крамаря. Виявляється, що розташоване поблизу Каристоса село Анті, де народилася наречена, заснували перси. Коли переможені в Маратонській битві перські вояки тікали додому, їхній корабель зазнав аварії у відкритому морі. Ті, кому пощастило врятуватися, допливли до найближчого берега й залишилися там. Згодом поодружувалися з місцевими жінками та заснували села. Замість⁴³ заведеного в тій місцевості способу виготовлення тканин навчили жінок ткати так, як те робили в Персії, звідси й назва села.

⁴³ Avti (гр.) означає “замість” (пер.).

Можливо, це й казка. Але за тисячу років вона вже сприймається як дійсність. Перси змішалися з місцевим населенням, як остання жменя борошна в тісті, не зберігши жодних слідів свого походження.

Невдовзі Левтерис разом із батьками, Зоєю та кількома небожатами приготував подарунки й вирушив до Каристоса, справили весілля. Разом із дружиною Маркелою повернувся до Кіми й оселився у власному будинку. Хотів якомога швидше почути голос рідної дитини. Утрачені роки пробудили в нього спрагу батьківства. Бо шлюб без дітей, на його думку, не міг бути щасливим. Знав, як багато бездітних подружніх пар почувають себе чужими, хоч і живуть під одним дахом. Приховати цього не можна. Ціле життя люди перебувають у фізичній близькості, але духом лишаються чужими одне одному. Секс без душевної єдності перетворюється на досить нудне заняття. Через те наслідком шлюбу мають бути діти, які освячують кохання батьків.

Від перших днів після одруження Левтерис почав рахувати, коли в них народиться дитина. Це мало статися на Різдво. Проте минали місяці, а Маркела не вагітніла. Це налякало обох. Думали, в кому причина. Покликали Султану, ученицю й наступницю небіжчиці Афендри. Пупорізка досвідченим оком оглянула Маркелу. Жінка міцна, доброї статури, мовби й призначена для народження дітей. Але Султана сумно похитала головою:

– Поки що не можеш.

Порадила вживати настоянки з трав, які мали допомогти. Маркела заварювала й пила шавлію та косаріки, ретельно виконувала всі настанови. Не втрачала надії, молилася Богові, аби послав їй дитину. Не заперечувала, коли свекруха принесла чиєсь немовля, поклала на ліжко, щоб воно насцяло

на мереживні простирадла (люди казали, що це може зарадити в таких випадках). Усе даремно. Сусідки, двоюрідні сестри Левтериса мали дітей, Пелагія навіть близнят, а в неї вагітності закінчувалися викиднями. Маркела бачила, що час нічого не мінняє, і дуже сумувала, особливо, коли чула, що десь знаходили покинуту дитину. Що ж то були за батьки? І з жалем казала сама собі:

– Одні прагнуть дітей і не мають їх, а інші викидають. Куди дивиться Бог?

Чоловік нічого їй не казав. Жалів дружину та ще й не втрачав надії. Але оскільки дітей усе не було, почав звинувачувати себе. Маркела не може завагітніти, думав, через те, що тримаючи в обіймах її, він бачить перед собою иншу, ту, що кохав і втратив, її образ не зникає з його пам'яті, а з дружиною він зближується лише тілом, тому й не може запліднити її. Сам собі придумав кару. Так часто буває. Коли в людини горе, вона знаходить причини, які ще більше пригнічують її, завдають іще більших страждань. Хай Господь милує від такого лиха.